

HOMONIMIJA I POLISEMIJA KAO LEKSIKOGRAFSKI PROBLEM U
ENGLISKOM JEZIKU

UDK 801.314:802.0

Izvorni znanstveni članak. Primljen 15. 9. 1985.

U ovom prilogu prikazane su homonimija i polisemija kao jedan od problema u izradi rečnika engleskog jezika. Izvori ova dva jezička fenomena su brojni. Tradicionalna semantika je pokušavala da reši ovo složeno pitanje, a isto čini i moderna. Iako semantičari imaju različite pristupe ovom problemu, ispostavlja se da se jasna distinkcija između homonimije i polisemije ne može napraviti i da su tome brojni uzroci. Jedan od glavnih problema je što ne možemo uvek tačno utvrditi da li su dva značenja ista ili različita i da tako preciziramo koliko reč ima značenja. Dalje, kada jedan oblik ima nekoliko značenja nije uvek jasno da li ćemo se odlučiti za homonimiju ili polisemiju. Teško je u pojedinim slučajevima reći gde se polisemija završava, a gde homonimija počinje. Leksikografi se najčešće oslanjaju na etimologiju, mada ni ona ne može uvek biti pouzdan kriterijum. Nerešivost ovog problema proizlazi iz same prirode jezika, njegovog dugotrajnog istorijskog razvitka, nemogućnosti da se etimološki prati razvoj svake reči i uopšte brzine kojom se jezik menja i jezici mešaju.

Osnovna funkcija rečnika jeste da nam pruži spisak leksičkih jedinica i sve podatke o načinu na koji se one uklapaju u jezički sistem. Misli se na fonološke, sintaktičke, semantičke, stilističke, etimološke informacije. Za običnog, prosečnog korisnika rečnika čini se da je najbitniji element *odrednica* (lexical entry), u stvari njen semantički sadržaj, tj. definicija. Međutim, sastavljači mogu imati različite pristupe obrade svih navedenih podataka i nikada nećemo naići na dva identično izrađena rečnika.

U ovom prilogu biće prikazana homonimija i polisemija kao jedan od problema u izradi rečnika engleskog jezika.

Homonimija je reč grčkog porekla $\delta\mu\omega\nu\sigma\mu\iota\alpha$ = homonymia koja bi se mogla prevesti kao *istoimenost*, *sazvučnost*. Njome se označava pojava kada dve ili više reči različitog značenja i porekla imaju isti zvuk ili grafiju. Reč *polisemija* vodi poreklo od grčkih reči $\pi\upsilon\lambda\acute{\upsilon}$ = poly, što znači *mnogo*, i $\delta\eta\mu\alpha$ = sēma, što znači *znak*. Reč bismo mogli da prevedemo kao *mnogoznačnost*, *višeznačnost*.

Glavni problem sa kojim se leksikografi susreću jeste kada će jednu leksemu uvesti kao homonim, a kada kao polisemnu reč, tj. da li će biti uvedena sa više ili samo sa jednom odrednicom.

Pitanjem homonimije i polisemije, kao veoma složenim pitanjem, bavili su se mnogi semantičari. Ne može se uvek tačno utvrditi da li su dva značenja ista ili različita i tako precizirati koliko reč ima značenja. Veoma lep primer daje Palmer u svojoj *Semantici* za glagol *eat* koji može da ima i doslovno i prenosno značenje. Ali, može se napraviti i razlika između uzimanja tvrde i tečne hrane, pa između načina na koji jedemo meke i tvrde slatkiše, itd. Palmer zaključuje da ne treba tražiti razliku u značenju, već samo isto-
vetnosti, a da ne postoji jasan kriterijum za različitost i istovetnost.¹

¹ Palmer: *Semantics*, str. 65—66.

U razdvajanju homonima od polisemnih reči leksikografi se najčešće oslanjaju na etimologiju reči kao na jedan od kriterijuma. Mada, opet, dve reči koje mogu da budu tretirane kao homonimi, etimološki mogu da budu polisemne, a može da postoji i obrnuta situacija.²

Sledeća mogućnost utvrđivanja polisemije jeste pronalaženje centralnog značenja ili jezgra značenja. Ovo je moguće jedino onda kada imamo primere za metaforično ili prenosno značenje, mada i tu može biti problema s obzirom na to da se jezik neprekidno menja, pa i reči menjaju svoja značenja na način na koji bismo to najmanje očekivali. Palmer smatra da će polisemna reč imati niz sinonima od kojih će svaki odgovarati jednom od njenih značenja. Takođe će imati i niz antonima.³

Pre Palmera istim problemom bavio se Ullmann. On kaže da izvori homonimije mogu biti trojaki: fonetska konvergencija, semantička divergencija i strani uticaj. Najčešći uzrok homonimije je konvergentan glasovni razvoj gde pod uticajem običnih fonetskih promena, dve ili više reči koje su nekada imale različite oblike u govornom, a ponekada i u pisanom jeziku, dobijaju isti fonetski oblik. Homonimiji doprinosi i gubljenje krajnjeg konsonanta, ali je engleski zadržao dosta takvih suglasnika da bi se sačuvala distinkcija između reči. Što se tiče semantičke divergencije Ullmann kaže: »When two or more meanings of the same word drift apart to such an extent that there will be obvious connexion between them, polysemy will give place to homonymy and the unity of the word will be destroyed.«⁴ U svakodnevnom jeziku mogu se naći brojni primeri koji dokazuju da se homonimija može pripisati semantičkoj divergenciji, ali kada imamo proces suprotan ovome, onda govorimo o polisemiji. Međutim, kako je Bloomfield rekao, u pojedinim slučajevima je teško reći gde se polisemija završava i gde homonimija počinje. Ovo je upravo značajno za leksikografa kada treba da odluči da li će neke homonime uvesti kao jednu ili kao dve reči. Nije neuobičajeno za izvorne govornike da dve lekseme, koje nemaju ničeg zajedničkog, smatraju da potiču iz istog izvora. Ređa je obrnuta situacija: da izvorni govornici značenja reči, koja nemaju nikakvu istorijsku vezu, povezuju kao da se radi o polisemnoj reči. Svakako, ima primera takvih leksema koje su sa etimološkog stanovišta homonimne, ali ih kasnije generacije izvornih govornika smatraju polisemnim. To je ono što lingvisti nazivaju »narodnom etimologijom«. I treći izvor homonimije je strani uticaj. Kada se pozajmljenica ustali u novom jeziku, ona biva prilagođena i fonetskom sistemu i podleže normalnim glasovnim promenama i počinje da se slaže sa drugim rečima u jeziku primaocu. Ovaj tip uticaja nije neki odvojeni izvor homonimije, već poseban oblik fonetske konvergencije. Strani uticaj se takođe može preneti, mada mnogo ređe, putem semantičkog pozajmljivanja.

Za razliku od homonimije, izvori polisemije su brojniji. I ovde se, pre svega, javlja strani uticaj. Jedan jezik utiče na drugi kada menja značenja postojeće reči. Ponekada pozajmljeno značenje zamenjuje staro, ali u većini slučajeva postojeće značenje egzistira zajedno sa novim. Kao i kod homonimije, i ovde postoji semantičko pozajmljivanje koje ima veliku frekvenciju tamo gde postoji bliski kontakt između dva jezika od kojih jedan služi kao

² Ibid. str. 68—69.

³ Ibid. str. 70.

⁴ S. Ullmann: *Semantics*, str. 177.

model drugome. Na primer, danas su anglicizmi preplavili jezik sporta u svim zemljama. Mada ne mora uvek da bude u pitanju kontakt između dva posebna jezika, jer u mnogim jezicima mogu da se jave pozajmljenice koje su rezultat uzajamnog imitiranja ili imitiranja zajedničkog modela.

Kao izvor polisemije može se prihvatiti, prema Ullmannu, i pomeranje u primeni leksema, koje se naročito ogleda u kontekstu, kada neke počinju da razvijaju nijanse u značenju, koje se toliko udaljavaju da počinjemo da ih smatramo različitim značenjima jednog pojma. Uzrok polisemije moglo bi da bude i posebno vezivanje značenja jedne reči za određene društvene uslove. Drugim rečima, jedna reč može da ima različita specijalizovana značenja u zavisnosti od uslova u kojima se primenjuje.

Konačno se opet vraćamo »narodnoj etimologiji« koju pominje i John Lyons, gde se pogrešnom interpretacijom homonimi zamenjuju polisemnim rečima. U većini slučajeva etimologija potvrđuje osećanje izvornog govornika za srodnost značenja. A jedan od glavnih faktora koji prouzrokuje promenu značenja su upravo metafora i metonimija, jer je sposobnost stvaranja metafora deo jezičke kompetencije svakog čoveka. U stvari, nemoguće je kod svakog pojedinačnog govornika povući oštru granicu između spontanog proširivanja i prenošenja značenja s jedne strane, i upotrebe već postojećih, ustanovljenih, proširenih i prenosnih značenja leksema s druge strane, koja se već mogu naći u rečniku. Ova činjenica, kako smatra Lyons, upravo potvrđuje da je možda problem odvajanja polisemije od homonimije nerešiv. Ali Ullmann smatra da je ovaj tip polisemije veoma redak.

Značajan je i pokušaj Geoffreyja Leecha da napravi nekakvu granicu između homonimije i polisemije. On kaže da se polisemija prepoznaje ako su značenja reči smisaono povezana. Ta smisaona veza može biti istorijska i psihološka i one ne moraju da se podudaraju. Istorijsku povezanost treba tražiti u zajedničkom poreklu reči ili mogućnosti da se jedno značenje izvede iz drugog, a psihološku povezanost ako današnji govornici jezika intuitivno osećaju tu vezu i shvataju da se radi o različitim upotrebama iste reči. Tako da ono što se sa istorijskog stanovišta smatra homonimima postaje, u kontekstu jezika današnjih govornika, polisemija. U stvari, »polisemija bi se mogla shvatiti kao postojanje više od jedne *semantičke specifikacije* za istu leksičku jedinicu, a homonimija kao postojanje više od jedne *morfološke specifikacije* koja ima isti fonološki ili grafički oblik.«⁵ Da bi se ovo tvrđenje razumelo, treba poći od objašnjenja koje Leech daje pre svega o *reči* kao leksičkoj jedinici kada je treba uneti u rečnik. Tu bi se mogla razlikovati dva pojma: leksička jedinica i leksema. Leksička jedinica je uži pojam i obuhvata samo odrednice koje imaju istu morfološku specifikaciju, a leksema, kao širi pojam, pored morfološke, obuhvata i sintaktičku specifikaciju. Druga definicija, u stvari, polazi od toga da dve različite odrednice vezane konverzijom pripadaju različitim leksičkim jedinicama (npr. reč *face* kao imenica i kao glagol), dok nas prva definicija navodi na pomisao da se radi o dve varijante iste leksičke jedinice. S druge strane, obe definicije svode u okviru jedne leksičke jedinice sve slučajeve polisemije, kao što je npr. reč *face* u značenju *deo glave* i *cifarnik na časovniku*. Neki sastavljači rečnika drže se prve, a neki druge definicije. Da bi se objasnile pojave polisemije i homonimije treba uzeti u obzir obe definicije, što znači da ni Leech, kao ni ostali semantičari, ne može da povuče jasnu granicu između ovih dveju pojava. To svakako proiz-

⁵ G. Leech: *Semantics*, str. 230.

lazi iz same prirode jezika, njegovog dugotrajnog istorijskog razvitka, nemogućnosti da se etimološki prati razvoj svake reči i uopšte brzine kojom se jezik menja i jezici mešaju.

Treba razlikovati apsolutnu od delimične ili parcijalne homonimije. U apsolutnoj homonimiji ne može se govoriti ako nisu zadovoljena sledeća tri uslova: 1. svi oblici homonima ne smeju biti povezani po značenju, 2. svi oblici moraju biti identični i 3. identični oblici moraju da budu sintaktički ekvivalentni.

Postoji više različitih oblika delimične ili parcijalne homonimije. Na primer, *find* i *found* imaju zajednički oblik *found* ali im *finds*, *finding* ili *foundings* nisu zajednički; a *found* kao oblik od *find* nije sintaktički ekvivalentan s *found* kao oblikom od *found*. U ovom slučaju, u engleskom jeziku ne postoji mogućnost da se zadovolji drugi uslov apsolutne homonimije automatski povlači i nemogućnost zadovoljenja trećeg uslova, mada su poslednja dva uslova, u stvari, logički nezavisna.

Iako *found* kao oblik od *find* i *found* kao oblik od *found* nisu sintaktički ekvivalentni, u oba slučaja radi se u obliku glagola, i ima nekih konteksta u kojima se oblik *found* može protumačiti sintaktički na jedan ili drugi način, pa bi prema tome uslov sintaktičke ekvivalentnosti bilo pitanje stepena zadovoljenosti i ovog uslova. Na primer, rečenica: »They found hospitals and charitable institutions« može da se protumači kao rečenica u prošlom vremenu koja sadrži oblik od *find* ili kao rečenica u prezentu s oblikom glagola *found*. Ovakav iskaz je dvosmislen i ta dvosmislenost proizilazi iz značenja leksema *find* i *found*. Sintaktička ekvivalentnost je značajna zato što ona određuje da li i u kom stepenu homonimija dovodi do ambiguiteta. Jer da je ispred *found* stajalo *have*, ili da je umesto *they* stajalo *he* ili *she*, ambiguiteta ne bi bilo. Dvosmislenost koja proizilazi iz apsolutne homonimije ne može se eliminisati ovakvim manipulisanjem gramatičkim uslovima. Međutim, moguće je da delimična homonimija nikada ne dovodi do ambiguiteta: može se desiti da se zajednički oblici nikada ne pojavljuju u istim sintaktičkim uslovima. Na primer, delimična homonimija glagola *last* i predeva *last* (npr. Bricks last a long time ili last week) retko dovodi do dvosmislenosti. Njihov jedini zajednički oblik *last* uvek se identifikuje na osnovu sintaktičkih uslova u kojima se pojavljuje.

Značajno je i da delimična homonimija ne mora da povlači za sobom identičnost tzv. *citation-form*, tj. oblika koji se upotrebljava da bi se označila reč kao celina ili *stem-forms*, tj. oblika osnove datih leksema. (Treba imati u vidu da je u engleskom *citation-form* reči identičan sa *stem-form*). Na primer, reči *rung* i *ring* su delimični homonimi kao u rečenicama:

1. A *rung* of the ladder was broken.
2. The bell was *rung* at midnight.

Kako kaže John Lyons, ovom vrstom homonimije ne bavi se ni tradicionalna ni moderna semantika. Moderna se više koncentriše na *citation-forms* zbog rešavanja praktičnih problema leksikografije, a tradicionalna ograničava istraživanje na *stem-forms*. Ovo zbog toga što su u engleskom jeziku od svih morfološki pravilnih leksema *citation-forms* identični sa *stem-forms*.⁶

⁶ J. Lyons: *Language, Meaning and Context*, str. 43—47.

ZAKLJUČAK

Jasna granica između jezičkih fenomena kao što su homonimija i polisemija ne može biti povučena iako su to pokušavali mnogi semantičari i, kao što se vidi, svi su sagledavali i tumačili problem, ali do njegovog rešenja nije se došlo. Kada bi to bilo moguće, bilo bi rešeno jedno od najvećih praktičnih pitanja leksikografije. U izradi rečnika leksikografi se najčešće oslanjaju, pored ostalih, na etimološki kriterijum, mada se i etimologija jedne reči, bilo da se odluče za homonim ili za polisemnu reč, uvek može podvesti pod sumnju.

LITERATURA

- Bierwisch, Manfred: »Semantics«, *New Horizons in Linguistics*, Ed. by John Lyons, Penguin, 1977., str. 166—184.
- Crystal, David: »Semantics«, *Linguistics*, Penguin, 1978., str. 231—239.
- Firth, J. R.: »The Technique of Semantics«, *Papers in Linguistics 1934—1951*, Oxford University Press, 1957., str. 7—33.
- Leech, Geoffrey: *Semantics*, Penguin, 1977.
- Lyons, John: »Semantics: General Principles«, *Introduction to Theoretical Linguistics*, Cambridge University Press, 1977., str. 400—442.
- Lyons, John: *Semantics*, Cambridge University Press, 1977., vol. 1—2.
- Lyons, John: *Language, Meaning and Context*, Fontana, 1981.
- Palmer, F. R.: *Semantics, A New Outline*, Cambridge University Press, 1979.
- Ullmann, Stephen: *Semantics, An Introduction to the Science of Meaning*, Oxford, Basil Blackwell, 1964.

HOMONYMY AND POLYSEMY AS A PROBLEM IN ENGLISH LEXICOGRAPHY

Summary

The paper deals with homonymy and polysemy as one of the problems in compiling English dictionary. The sources of the two phenomena are numerous. Both traditional and modern semantics have tried to answer this complex question. Although the semanticists have different approaches to the problem it turns out that clear distinction between homonymy and polysemy cannot be made and there are various reasons for it. First, we cannot clearly distinguish whether the two meanings are the same or different and determine exactly how many meanings a word has. Then, if one form has several meanings it is not always clear whether we shall decide upon homonymy or polysemy. In some cases it is difficult to say where polysemy stops and homonymy begins. In general the dictionaries base their decision upon etymology although it cannot always be reliable. The problem is insoluble because of the nature of the language itself, its long historical development, the impossibility to trace etymology of every word and in general because of the speed at which language changes and languages mix.